

URTX

CONTROL I SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC
AL CASTELL DE VERDÚ

Joan Ramon Renyer Flix

CONTROL I SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC AL CASTELL DE VERDÚ

Abstract

Durante el control arqueològic que se realitzà con motiu de las obras de las fases 3^a y 4^a de restauración y consolidación del castillo de Verdú, se pudo comprobar la existencia de restos de una antigua estructura de fortificación, escondida en los muros del actual edificio medieval.

During the archaeological monitoring held on the occasion of the works of the 3rd and the 4th phase of restoration and consolidation of Verdú's castle, it was found the remains of one ancient fortification structure, hidden in the walls of the existing medieval building.

Paraules clau

Baluard, espitlleres, fossar, tapiera, fortificació, torre.

Descripció del jaciment

La vila de Verdú es va originar al voltant del castell. Aquest va ser conquerit als sarraïns pel comte de Barcelona Ramon Berenguer I, que el va cedir a Arnau Company el 1072. Amb el matrimoni entre Guillem II de Cervera i Berenguera d'Anglesola el 1164, va passar a ser propietat dels Cervera. El fill d'aquests, Guillem III, el va deixar com a garantia al monestir de Poblet l'any 1203, per tal que li sufraguessin les despeses d'un viatge a Jerusalem. En no poder retornar els diners, va passar a mans del monestir de Poblet el 1227. La propietat del monestir de Poblet va durar fins a la desamortització del segle XIX.

El castell, de planta irregular, conserva elements romànics, gòtics i renaixentistes. En el pati d'armes es localitza la torre cilíndrica de l'homenatge. És a partir d'aquest pati que es van perfilant les diferents estances, entre les quals destaquen les restes del que va ser la capella de Sant Bernat, amb la seva porta romànica. Hi destaca també la sala de recepcions, obra del segle XIII feta per l'abat Copons i remodelada amb els finestrals dels segles XIV-XV.

També cal esmentar la torre escapçada del segle XV. Durant el mandat de l'abat Joan de Guimerà, al segle XVI, es va edificar la galeria solana.

La primera intervenció arqueològica va ser el 1999 i a començament del 2000, quan el Centre d'Estudis Lacetans de Solsona va fer un seguiment arqueològic al clos del castell coincidint amb la primera fase de consolidació del castell.

Els resultats obtinguts en el control arqueològic de l'any 2012

Els treballs es van dur a terme del 21 de maig al 29 de juny i del 24 de juliol al 7 d'agost de 2012. La intervenció va ser motivada pel projecte bàsic i d'execució de la rehabilitació del castell de Verdú, fases 3a i 4a, un projecte promogut per l'Ajuntament de Verdú. Per efectuar el control arqueològic, es va dividir la zona afectada en cinc parts, corresponents les zones I i II a la 4a fase i les zones III, IV, V i VI, a la 3a fase.

4a fase. Zones I i II

Es van iniciar els treballs per les zones I i II. En aquest cas, es va establir com a zona I

Foto 1.
Divisió del castell de Verdú en zones on s'ha intervingut durant el control arqueològic.

Foto:
Joan Ramon Renyer
i Susanna Solà.

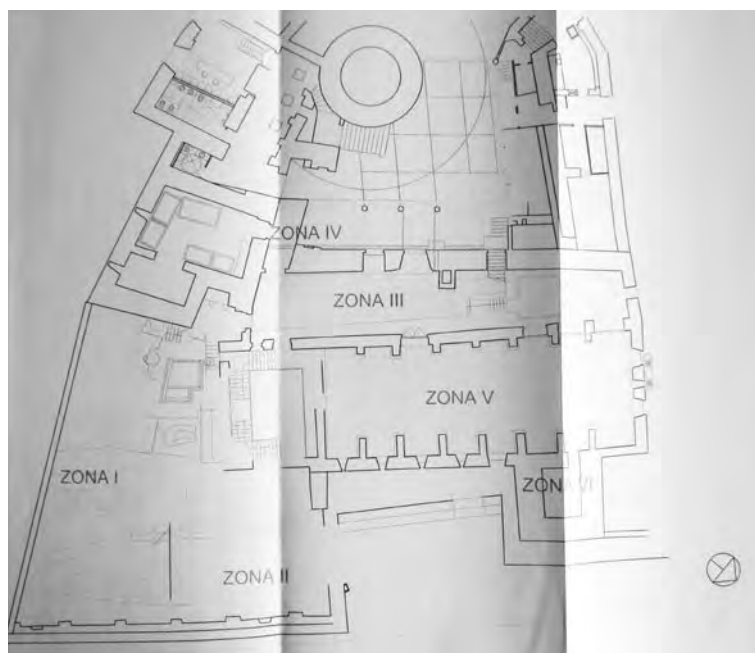

Foto 2.
Estat del lloc abans de començar els treballs de control arqueològic.

Foto: Joan Ramon Renyer.

l'espai interior delimitat, per un costat, pel mur de suport a les premses de l'oli i, per l'altre, pel baluard, i com a zona II la que correspon al mur de suport a les premses de l'oli i el baluard del costat fins a la muralla del segle XVIII.

A la zona I ja es va fer un seguiment arqueològic durant els mesos de desembre de 1999 i gener-febrer de 2000, per part de la Secció d'Arqueologia del Centre d'Estudis Lacetans de Solsona, que va deixar al descobert les restes que actualment es poden veure del molí d'oli a la zona I. També es va rebaixar una part de la zona II fins a deixar descoberts els murs del baluard i de subjecció de les premses d'oli.

En començar a retirar les terres del lloc, es va veure que el que hi havia entre la muralla o baluard UE 4 i la muralla dels segles XVIII-XIX era un rebliment UE 1 de terra, pedra i runa. En anar retirant aquest rebliment, va quedar a la vista una muralla de pedra calcària ben escairada feta en talús. Té uns 2,10 m d'alçària per 8 m de llargària i 1,50 m de gruix. En aquesta muralla, va sortir una canal de desguàs d'aigua de l'interior de la muralla cap a l'exterior UE 20 de la zona I.

Aquesta canal es trobava dins un forat de 26 cm per 29 cm i tenia 13 cm de canal interior. Això pot portar a pensar que el pas interior es trobava en aquest nivell.

També en la muralla dels segles XVIII-XIX van aparèixer dues canals, una de ceràmica a una altura més elevada i una altra de pedra UE 5, zona II, a una altura semblant a la de la muralla anterior, que serviria per desguassar l'aigua que sortia per la muralla de l'interior.

També es van localitzar dos contraforts UE 3 i UE 7 en la muralla exterior dels segles XVIII-XIX, la finalitat dels quals era donar estabilitat a la mateixa. Fets de pedra de diferent mida i units amb morter de calç de poca duresa, el seu estat era inestable i es van haver d'apuntalar per evitar-ne la caiguda.

Una vegada es va arribar a la roca natural, es va veure que aquesta tenia un gruix de 60 cm i que no sortia a tot l'espai a rebaixar, sinó que hi havia les argiles naturals del terreny, que també sortien sota la roca.

En aquest punt estava previst desmuntar una part d'aquesta muralla per tal de

Foto 3.
**Contraforts apareguts
 en la muralla dels
 segles XVIII-XIX.**
 Foto: Joan Ramon
 Renyer.

Foto 4.
**La muralla dels
 segles XV-XVI,
 amb la roca
 natural i l'argila.**
 Foto: Joan Ramon
 Renyer.

fer-hi un accés cap a l'interior. En veure la totalitat del pany de muralla, es va veure la necessitat de fer la primera modificació del projecte, ja que no era el lloc adient per efectuar l'accés.

La segona modificació va ser motivada per la construcció d'un edifici per a usos i serveis del recinte prop del peu de la torre capella de Sant Bernat, on hi havia el joc de pilota, i que es va decidir traslladar al forat que havia quedat de la retirada del rebliment.

Amb aquestes modificacions, el que es va intentar aconseguir és:

- Deixar la muralla dels segles XV-XVI lliure i visitable.
- Conservar l'espai de la torre interior lliure i amb la finalitat defensiva que tenia. Es podran obrir les espitlleres que hi ha i el visitant podrà contemplar la visió que es tenia del lloc sense que hi hagi davant cap de les edificacions previstes per als serveis.

Foto 5.
Lloc on hi havia prevista la construcció de l'habitable per a serveis del recinte.
 S'hi pot veure el detall dels carreus semblants als de la muralla dels segles xv-xvi.
 Foto: Joan Ramon Renyer.

Foto 6.
La muralla dels segles xv-xvi, amb el rebaix per construir els edificis de serveis previstos.

- Concentrar tots els serveis en un espai no visible, ja que estaran soterrats i no afectaran la visió de les restes del conjunt.
- El fet d'ampliar el rebaix cap al mur de subjecció de les premses de l'oli facilitarà poder aprofitar els espais entre premses per accedir al recinte, sense que es causin els danys que hi havia previstos en l'accés per la muralla del segle XVI, a la vegada que també serà el lloc ideal per passar tot el cablejat i els tubs cap a les sales de serveis ubicades al soterrani.

Quant a la datació de la muralla, podem dir que és del segle XVI per la informació recollida en l'escrit del rei Ferran el Catòlic de 2 de desembre de 1480, que diu:

Cuando la gracia que por sus antecesores y padre había concedido al consejo de Verdú para establecer impuestos con el fin de construir las murallas, mandado que para tal facultad al Abad del Monasterio de Poblet al que comete el encargo de hacer construir en dicha villa un Castillo respetable y solo después de hecho este le faculta para edificar dichas murallas.

Entre los varios privilegios confirmados por el Sr. Don Felipe II al Monasterio de Poblet en Denia a 20 agosto de 1499 se halla el siguiente:

Nos, Fernando por la Gracia de Dios, Rey de Castilla, de Aragón, de León, atendiendo y considerando que tanto por Nos quanto por el Sr. Rey Padre Nuestro, de inmortal memoria, y por otros predecesores nuestros ha sido concedido al consejo y jurados y hombres singulares de la villa de Verdú ciertas imposiciones y derechos para reparar las murallas de la misma villa y robustecerlas y para otras cosas, y que pudieran establecerlas y exigirles a cualquiera que hiciere contratos, tanto en las ferias de la misma villa como fuera de ellas, o de los que vinieren a la misma villa. Mas, como por los puntos expuestos que lo que por las predichas imposiciones y donativo se recaudase durante un año, se invierta en la edificación y fortificación del castillo de dicha villa de Verdú que en los otros usos para los cuales había sido concedido antes que se hubiesen gastado. Por esto y por otras razones expresamente de cierta, y como de modo propio y con razones por tener de los presentes a vos el venerable Abad actual de nuestro monasterio de Poblet, nuestro hermano mayor, en adelante concedemos y queremos que, no obstante la predicha concesión, que se inviertan por vos y vuestros sucesores en la edificación y fortificación del castillo de la predicha Villa.

Además, porque estamos informados que desde los primeros tiempos los hombres de la misma villa de Verdú, lo que han recogido hasta ahora de las predichas imposiciones y derechos no lo han gastado en los usos para los cuales fueron establecidos.

3a fase. Zona III

En el mateix moment es va iniciar el control arqueològic de la 3a fase a la zona III, que correspon a una nau entre el pati solà i l'interior dels magatzems agrícoles. Aquesta nau va ser repartida entre diversos propietaris en el moment de la desamortització del segle XIX, per la qual cosa l'Ajuntament ha anat adquirint les parcel·les als propietaris.

Es comença pel desmuntatge de l'enllosat de pedra calcària que cobreix dues sitges, l'una rodona i l'altra quadrada. Aquest desmuntatge és degut al fet que, en el moment en què es construeixen aquestes sitges, s'eleva el nivell de pas 1,60 m. Amb aquest rebaix es pretén unificar tot el nivell de pas de la nau de la zona III i, a la vegada, facilitar l'entrada a la nau de magatzem agrícola de les dependències nobles del castell identificada com a zona V.

La sitja quadrada UE 3 té unes dimensions de 3,15 m per 4,35 m d'alçària. Està coberta de lloses de pedra de grans dimensions. Al mig es localitza una arcada que, a la vegada, fa de suport a l'enllosat UE 1. La sitja rodona té un diàmetre de 3,20 m i una alçària de 4,38 m. Els primers 80 cm del seu nivell de terra estan enrajolats de color vermell; la resta de les parets, fins a la superfície,

Foto 7.
Aixecament de les sitges respecte al nivell de pas.
Foto: Joan Ramon Renyer.

Foto 8.
Detall de la base interior del cub rodó.
 Foto: Joan Ramon Renyer.

amb llosa de pedra de grans dimensions. En la part superior també localitzem una arcada que fa de suport a l'enllosat que hi ha al damunt.

Es procedeix a desmuntar aquest 1,60 m d'alçària en la totalitat dels 10,15 m de llargària que ocupa l'enllosat. Totes les pedres estan unides amb morter de calç blanc d'una certa duresa.

Foto 9.
Detall de l'arc gòtic amb la paret de tàpia.
 Foto: Joan Ramon Renyer.

Cal dir que, en el moment en què es comença a desmuntar l'enllosat, encara no es tenia notícia de l'estructura de pedra de color negre que es va localitzar poste-

riorment i que correspondria a una antiga fortificació.

Durant el desmuntatge d'aquest espai, també s'estava enderrocant l'espai Martinell, on es van localitzar, enmig de les parets, les restes d'un mur de tàpia, que Martinell protegeix quan fa la seva torre. L'aparició d'aquest mur de tàpia va fer prestar més atenció a les parets del castell, i es va poder observar com aquesta paret de tàpia era destruïda per fer els arcs gòtics que comuniquen el magatzem agrícola (zona V) amb l'espai entre la solana i el magatzem (zona III).

El detall que ens va portar a pensar en una major antiguitat de les estructures del castell va ser el que es va localitzar damunt de la porta romànica, que va ser un dels accessos al castell de Verdú.

En aquest lloc, es va comprovar que aquesta porta romànica trencava un mur de pedra de color negre, possiblement de pedra volcànica, i, a la vegada, la porta recobria les restes d'un mur de tàpia. Aquest mur de tàpia es localitza damunt del mur de pedra de color negre. Tota aquesta estructura s'adossa a una torre que es coneix com a capella de Sant Bernat.

En aquest punt és on s'han construït uns serveis per als visitants del castell, i la porta d'accés a aquests s'ha efectuat just en el

punt on es podia observar la seqüència estratigràfica, que quedà destruïda.

Estudiant el mur de pedra negra, vam descobrir que tenia una doble filada d'espitlleres que s'anaven repetint tot al llarg i a cada interval de 50 cm, intercalant-se una d'inferior i una de superior, amb la qual cosa l'espai entre les espitlleres de cada línia era d'un metre.

Aquesta seqüència d'espitlleres també s'ha localitzat al mur exterior de la capella de Sant Bernat.

Tenint present que ens trobàvem davant d'una construcció més antiga, es va procedir a efectuar la neteja de la part corresponent al sector III davant la porta d'accés romànica.

El que es va observar va ser que hi havia restes d'un mur de tancament UE 19, de 46 cm d'amplària, de pedra, i que era per delimitar la propietat de la parcel·la. Aquest mur, fet damunt d'un rebliment de grava, trencava unes canalitzacions UE 20, fetes de pedra, que correspondrien a les restes d'un antic molí que es localitzava en aquest punt.

Sembla que aquest mur també trencava un mur de pedra UE 22, que era per accedir a la porta romànica. La canalització de pedra també es trencava per la construcció

Foto 10.
Restes del mur de tàpia damunt la porta romànica i com aquesta forada el mur de pedra de color negre.

Foto: Joan Ramon Renyer.

Foto 11.
Mur UE 19 i canalització UE 20.

Foto: Joan Ramon Renyer.

Foto 12.
Escales per accedir al pati on hi havia els molins i el joc de pilota.

Foto: Joan Ramon Renyer.

Foto 13.
Restes dels enllosats de llosa, rajola i ciment.

Foto: Joan Ramon Renyer.

d'unes escales que servien per accedir al pati on hi havia els molins d'oli i, posteriorment, el joc de pilota. Aquestes escales UE 32 estan fetes amb pedres aprofitades.

La construcció d'aquestes escales va comportar també el trencament d'un enllosat de pedra que, posteriorment, va ser de ceràmica i que possiblement es va fer quan es va fer la porta noble, on hi ha l'actual torre Martinell. D'aquest enllosat UE 30, UE 29 i UE 28, en resta una petita part. Al damunt es conserven les restes d'una capa de morter de ciment.

Damunt de totes aquestes restes es va localitzar una canal de ceràmica i un tub de PVC, que corresponen a les obres que es van fer durant el segle xx per conduir les aigües a un pou mort que es localitzava al pati exterior.

Quan s'estava a punt de finalitzar la neteja d'aquest punt, es va localitzar una estructura que anava confirmant les sospites que hom començava a tenir de l'antiguitat de les restes. Un tros de canal de pedra UE 26, que en principi no tenia gaire sentit i que, quan es va netejar, es va veure que buidava a l'interior d'un pou de grans dimensions, just al costat de la torre Martinell, amb el magatzem agrícola de la zona noble. Una vegada es va accedir a l'interior d'aquest pou, es va observar que es tractava del buidat d'un rebliment de grava que es va

Foto 14.
Cantonada de pedra de color negre, ben escairada, a l'interior del pou.
 Foto: Joan Ramon Renyer.

recobrir amb una capa possiblement de calç, de les quals encara quedaven algunes restes. El més sorprenent va ser que es va localitzar una cantonada de pedra ben escairada que correspondria a la part exterior de la bodega actual del castell, i que era feta de pedra de color negre, UE 35, de les mateixes característiques que les del mur de les espitlleres.

Començava a guanyar pes la idea que ens trobàvem a l'interior d'un fossat, el qual es trobava defensat per dues estructures rectangulars de pedra de color negre, possiblement volcànica, amb espitlleres, i que conduïen cap al que possiblement era la porta d'accés a la fortificació. Aquesta porta es va creure que estaria ubicada entre el que era la sitja quadrada i la rodona.

En un moment posterior, aquest fossat es rebleix de graves i, posteriorment, s'hi fan les construccions necessàries, ja que es troba integrat dins el palau residència dels abats de Poblet.

El mur de color negre es va poder seguir fins a les sitges que es van desmuntar, en part, al principi de l'actuació. Aquesta paret és utilitzada com una paret de la cisterna que es conserva en aquesta zona. En el moment en què es construeixen les sitges, la part exterior del mur de color negre que era visible s'arrenca per col·locar-hi les lloses de pedra que folren les sitges.

Atesa la manca de pressupost, no es va poder fer una intervenció en el punt on semblava que hi havia la porta d'accés a la fortificació, que es trobaria en la unió de la sitja quadrada amb la rodona. En aquest punt, a l'interior de la casa particular, es conserven les restes d'una torre. A la part del magatzem agrícola, zona V, també es van localitzar restes del que podria ser una altra torre, que no es va poder confirmar; per aquest motiu, sembla que en aquest punt es localitzaria l'entrada a la fortificació antiga.

Foto 15.
Restes de la possible torre que hi havia entre els sectors III i V.
 Foto: Joan Ramon Renyer.

Foto 16.
**Restes del
 rebliment del mur
 que hi hauria en
 aquest punt i que
 es va desmuntar
 amb la construcció
 de l'abat Guimerà.**

Foto: Joan Ramon
 Renyer.

Zona IV

A l'interior de la porta romànica que dona al pati, identificat com a zona IV, no hi havia prevista cap intervenció, però es va creure necessari fer una neteja de la zona. La zona afectada era de 5,95 m de llargària per 1,80 m d'amplària, amb una fondària de 20 a 40 cm.

S'hi van trobar les restes d'un antic mur que possiblement anava per sota dels pilars del recinte de la solana de l'abat Guimerà.

Aquest mur podria tenir relació amb el mur on es troba la doble filada d'espitlleres i, possiblement, formaria un espai tancat. També vam localitzar el mur de tancament que es va destruir amb la construcció de la porta romànica i que fou saquejat amb la construcció de les canalitzacions de ceràmica i PVC del segle xx.

No es va poder comprovar si a la zona on hi ha el pati de la solana, entre les columnes i la muralla, hi hauria un desnivell per permetre utilitzar les espitlleres inferiors. Tampoc no es va poder comprovar si les columnes del pati descansen sobre les restes del mur que es va desmuntar en fer l'obra de l'abat Guimerà, i el control va acabar en aquest punt.

Foto 17.
**Restes de
 l'arrebossat que es
 col·loca a l'interior
 de la paret de l'arc
 de la nau.**

Foto: Joan Ramon
 Renyer.

Zona V

Correspon a la nau gòtica del segle XIII que es va convertir en magatzem. D'aquesta zona, el més interessant, tal com hem dit a la zona III, va ser veure com per a la construcció dels arcs de pas que comuniquen les dos sales es va haver de trencar la paret de tàpia. A partir d'aquí, s'observa com els arcs de suport del sostre de la sala s'adossen als arcs de pas, la qual cosa deixa veure com l'enguixat queda a l'interior de la construcció dels arcs de la sala.

Són uns arcs fets de pedra sorrenca i units amb morter de calç. Al seu damunt, alguns

tenen restes de construcció de paret de tàpia, però, a diferència de les parets de tàpia abans esmentades, aquesta és més terrosa i d'un color més vermellós, UE 10.

Una altra de les coses interessants que s'observen en aquesta zona és que, quan es construeix la sala Copons, per donar estabilitat a les columnes, es fa un retall a la paret i s'hi col·loca una fonamentació de pedres de grans dimensions per tal de fonamentar els pilars superiors, UE 11. La nau gòtica de la sala Copons és del segle XIV.

També es va observar que hi havia restauracions d'arcs que eren totalment de pedra i que es corresponien amb una fractura que s'observa a l'exterior de la façana nord, possiblement a la reparació que es fa als segles XV-XVI, després de la guerra dels Joan. Estava previst fer una descripció d'aquesta fractura i posar-la en relació amb les arcades noves que s'observen en aquesta sala magatzem, però, per manca de pressupost, no ha estat possible. Segurament aquesta fractura tindria relació amb els tipus de finestres que es localitzen en aquesta sala.

Zona VI

La finalització del control es va fer amb la neteja de la torre Escapçada, una mena de contrafort que es localitza a la façana nord del castell. Sembla ser que aquesta torre va ser bombardejada i, en part, destruïda durant la guerra dels Joan, al segle XV.

A l'interior hi havia una gran quantitat de runa i fragments de ceràmica corresponents a una vaixel·la domèstica dels segles XVII-XVIII.

Amb la neteja de la torre Escapçada, es va donar per finalitzat el control arqueològic, tot i que podríem parlar d'una intervenció arqueològica al castell de Verdú, amb el regust de no haver pogut efectuar una feina més acurada per la manca de pressupost i l'impagament per part de l'empresa adjudicatària de la quarta fase.

Conclusions

No voldria que s'interpretés com una crítica, tot el contrari, voldria que el que ha succeït a Verdú servís d'exemple del que no pot tornar a succeir: que s'aprovi un projecte sense saber en quin tipus d'espai s'està intervenint.

El treball que ha fet el senyor Ramon Bolea sobre el castell ens n'aporta tota

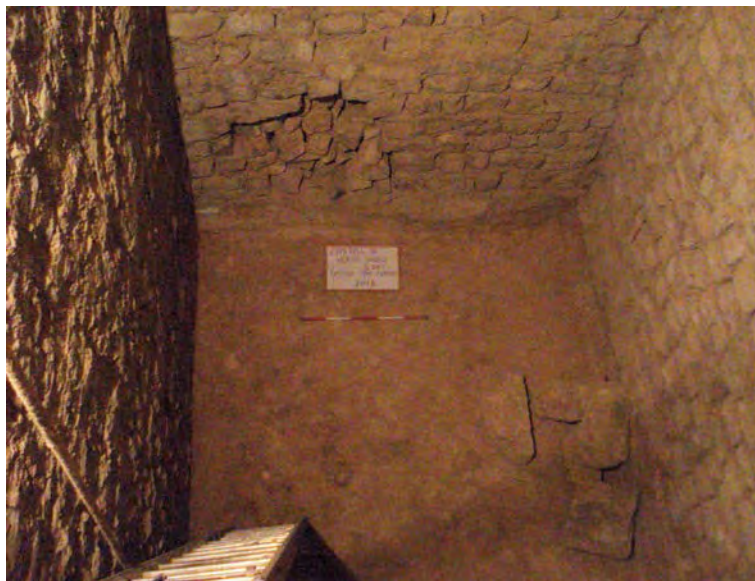

Foto 18.
**Interior de la
torre Escapçada,
neta de runa.**
Foto: Joan Ramon
Renyer.

l'evolució des de l'època medieval fins als nostres dies, però s'hauria de complementar amb quins van ser els inicis del castell de Verdú, dels quals ho desconeixem pràcticament tot.

Amb l'ajut prestat per Francesc Tuset, professor d'arqueologia de la Universitat de Barcelona, s'ha pogut descriure com podria haver estat aquesta primerenca fortificació.

Pel que sembla, es tractaria d'una estructura molt complexa: dos edificis rectangulars amb una sèrie de torres defensives que condueixen a un fossar on es localitzaria la porta principal del recinte. Aquest recinte sembla que seria una mena de cercle on hi hauria una sèrie de torres exemptes. Això ho basem en el fet que, amb la prospecció feta amb en Francesc Tuset, es va observar tot al voltant de l'edifici del castell zones on hi havia una base de pedra de color negre. En tots aquests llocs, trobem que hi ha una costura d'una edificació posterior que amagaria l'interior d'aquest basament.

El que avui dia és el pati del castell, amb la torre, es correspondria amb l'interior de la fortificació. Tot i que no s'hi ha localitzat ceràmica, aquesta fortificació podria correspondre a un període tardoromà i les tapieres que s'han localitzat damunt, al període islàmic.

De la torre, hem de dir que, malgrat que no s'ha pogut estudiar amb deteniment, podria estar folrada internament. En alguns punts de la torre, s'observa com si hi hagués obertures per donar llum a l'interior, que se cegarien amb la construcció de l'escala interior i d'un possible folre.

Foto 19.
Imatge de l'interior de la presó de la torre, amb grafits que podrien correspondre a alfabet hebreu.

Foto: Joan Ramon Renyer.

També hi ha la possibilitat que alguns dels grafits que es conserven a la paret del que havia estat la presó podrien correspondre a alfabet hebreu, ja que hi ha documentació segons la qual hi va estar tancat un jueu del call de Verdú, per no poder fer front al pagament dels impostos. Es tracta d'una carta localitzada a Solsona i que va ser enviada a la comunitat de Verdú el 31 de març de 1310.

Ha estat prou interessant comprovar com es conserva la seqüència constructiva dels arcs de la zona del magatzem coneguda com a zona V. La intenció de l'arquitecte del projecte era intentar que es pogués veure amb diferents tonalitats d'arrebossat i de rejuntant, però, com que en aquest lloc hi ha previst un restaurant, això va fer variar el projecte, que es va haver d'adequar a la funcionalitat a la qual estava destinat l'es-

pai, per la qual cosa es van tancar aquestes seqüències de construcció dels arcs.

Per contra, he de dir que el fet d'obrir la porta als serveis que es van ubicar al primer pis, justament damunt de la porta romànica, ha fet perdre una de les evidències evolutives del castell. En aquest punt, es podia veure com la porta romànica s'obria dins el mur de pedra negra i com damunt d'aquest mur de pedra negra hi havia unes restes de tàpia, possiblement islàmica, la qual era coberta per la portalada romànica.

Crec que, malgrat tots els inconvenients que han sorgit en aquesta intervenció, els resultats són prou interessants, i també crec que la major queixa és no poder haver fet un estudi exhaustiu d'aquestes restes localitzades amb el corresponent aixecament planimètric.

Bibliografia

- BOLEDA, R. *Verdú: Des dels orígens fins a la fi del règim senyorial del Poblet*. Lleida: Diputació de Lleida, 1994.
- CARDONA, R.; ESCOLÀ, À.; SALCEDO, A. «Descobreixen un molí d'oli del segle XVI». *La Veu de Verdú*, s. núm. (desembre 2000), p. 10.
- DALMAU, R. *Els castells catalans*. Vol. I. Barcelona: Rafael Dalmau, 1990.
- FARRÉ I TARGA, M. À.; GONZALVO BOU, G. «Una obra de l'abat de Poblet, Joan de Guimerà, al castell de Verdú». *URTX: Revista d'Humanitats de l'Urgell*, núm. 9 (1996), p. 141-151.
- RENYER FLIX, J. R. *Memòria control arqueològic al castell de Verdú (Urgell)*, 2014.
- SERRA VILARÓ, J.; FITA, F. «La juderia de Verdú. Apuntes històrics». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 65 (1914), p. 250-253.